

Skaansk Bebyggelseshistorie.

Sven Dahl: Torna och Bara. (Meddelanden från Lunds Universitets geografiska Institution. Avhandlingar VI. 1942).

Den bog om de to skaanske herreder Torna og Bara, som Sven Dahl har udsendt, bærer undertitlen »Studier i Skånes bebyggelse och näringsgeografi före 1860». Den behandler problemer, som er af central betydning for at forstaa den indre udvikling i dens forskellige faser. Bebyggelseshistorien, som i høj grad maa bygge paa stednavneforskningens og arkæologiens resultater, har aldrig været dyrket særligt indgaaende herhjemme, det samme gælder næringsgeografien. Det er derfor med ikke ringe forventning, man vender sig imod denne bog, som tilmed behandler et omraade, der indtil for knap tre aarhundreder siden var en del af det danske rige. Og forventningerne bliver ikke gjort til skamme. Mangen dansk forsker vil her kunne faa impulser, lære nye problemer at kende og faa stof til sammenligning med forholdene i det nuværende Danmark.

Torna og Bara herrederne ligger i det sydvestlige Skaane. Forfatteren har dog ikke udelukkende indskrænket sin skildring til disse omraader men i mangt og meget taget forholdene i hele Skaane op til undersøgelse. Det gør ikke værket mindre værdifuldt, men alligevel maa det siges at være en fordel, at de indgaaende undersøgelser er begrænset til en lille del af Skaane. Thi skal den slags forskning føres til bunds og give virkeligt udbytte, ikke bare indskrænke sig til nogle bemærkninger i almindelighed, maa man nøjes med ret smaa undersøgelsesfelter. Først naar der foreligger et større antal rede-gørelser, vil der være mulighed for en skildring omfattende hele landet.

Sven Dahls skildring, der er ledsaget af et meget omfattende og værdifuldt kortmateriale, er delt i tre hovedafsnit. 1. Det gamle kulturlandskab. 2. næringslivet og 3. det gamle kulturlandskabs opløsning og forvandling 1750—1860. Det er absolut de to første afsnit, der er de mest værdifulde og som forfatteren har gjort mest ud af. Det sidste omfatter knapt en fjerdedel af hele bogen, og mange problemer er her kun berørt ganske kort. Man kunde ønske, at forfatteren havde delt arbejdet i to dele, den sidste alene omhandlende den nyere tid. Thi aarhundredet fra 1760—1860 er saa vigtigt og afgørende for forstaaelsen af vor egen tid, og kildematerialet flyder her saa rigt, at det egent-

lig bør være det centrale afsnit i et værk, der vil skildre udviklingen indtil 1860. Og saa meget desto mere som udskiftningen (enskiftet) og udflytningen i Skaane blev gennemført med en konsekvens og dygtighed, som vi næppe kan finde noget side-stykke til i Danmark¹⁾. Aarsagen hertil maa søges i, at enskiftet herovre begyndte meget sent, først i det 19. aarhundrede. Det er jo en almindelig erfaring, at desto tidligere udskiftningen finder sted, desto daarligere er den gennemført. I Danmark daarligst i Sønderjylland, hvor man allerede begyndte i det 17. aarhundrede. Man faar et udmærket begreb om, hvilken afgørende betydning reformen fik i Skaane, naar man ser, at af omraadets 1150 bønder blev de 725 dømt til at flytte ud. I mange landsbyer var procenttallet meget større. Det skaanske landskab skiftede som følge af udflytningen i høj grad karakter. De fleste steder var der tidligere en udpræget bybebyggelse, nu bliver det en meget spredt bosættelse, som først efterhaanden udfyldes noget ved oprettelsen af de mange husmandssteder (arbejderboliger), der er et resultat af den økonomiske og befolkningsmæssige udvikling.

De to værdifuldste undersøgelser i bogen er redegørelsen for den indflydelse, som jordens geologiske struktur har haft dels paa bebyggelsens form, dels paa de næringsgeografiske forskelligheder indenfor omraadet. Forfatteren paaviser, at de kalkrige moræner og dernæst de letdyrkede sandsletter først er blevet bebygget og opdyrket. Her som andre steder har man begyndt med de jorder, som var lettest at komme til. Og paa disse omraader var der meget udpræget bymæssig bebyggelse, mens de smaa og spredte bosættelser er almindelige paa de senere bebyggede strækninger, hvorfor forfatteren opstiller den arbejdshypotese, at disse i det væsentlige er opstaaet paa en tid, da de sociale forhold ikke i saa høj grad førte til bybebyggelse. Interessant er undersøgelsen af de forskellige byformers alder. Forfatteren kommer her til et resultat, der bekræfter de tidligere anskuelser. Byer der ender paa by, høj, lev, inge og løse, er større end torp- og holtebyerne. De findes især i omraader med store byer og faa enkeltbebyggelser og i de egne, som maa anses for at være de tidligst bebyggede. Til undersøgelsen slutter sig interessante redegørelser for de enkelte byers placering i landskabet og for de forskellige bytyper. Der gives her et nyt bidrag til den gamle diskussion om langby,

¹⁾ Forfatteren har i Scandia 1941 skildret gennemføringen af »storskiftet« og »venskiftet« i Skaane. Storskiftet var et forsøg paa en delvis samling af jorderne.

rundby, terrænby. Ligesom nyere danske forskere er Dahl skeptiker paa dette punkt. Han afviser den tidligere opfattelse af bytypernes planmæssighed og fremhæver planløsheden og mangfoldigheden i de skaanske landsbyers plan.

De følgende kapitler om sogne og kirker, hovedgaardene, husmandsstederne og driftsformen hører til bogens svagere dele. Der findes her meget lidt nyt, og ikke saa sjældent fristes man til modsigelse. F. eks.: Hvorfra ved forfatteren at »socknen var till sit ursprung en ekonomisk organisation med oppgift att underhålla kyrka och präst« (s. 58)? Kan man føre bevis for, at sogneorganisationen ikke er fra før kirkebygningens tid? Det er en misforstaaelse kun at omtale begreberne ornum i forbindelse med herregaardene og de større gaarde (s. 78 ff). Ornum er en meget mere almindelig foreteelse, end forfatteren giver det udseende af. Forklaringen paa præstegaardenes særjord og paa kirkestuf (s. 80) forekommer mig ogsaa lidet overbevisende. Naar præstegaardene saa ofte havde jord udenfor fællesskabet (ikke stufjord), skyldes det snarest, at præsterne, som de foregangsmand de ofte var paa det landbrugsøkonomiske omraade, ret tidligt har kunnet gennemføre en udskiftning af deres jorder (jvnfr. udviklingen i Sønderjylland¹). Iøvrigt kom det oprindelige fællesskab jo i opløsning paa mange forskellige maa-der, inden den store udskiftning begyndte. Mange hovedgaarde, som tidligere havde deres jord i fællesskab med bønderne, fik deres jord for sig. Nogle præster ligeledes. Og i byerne var fællesskabet enten helt eller delvis opløst paa et meget tidligt tidspunkt.

Afsnittet om næringslivet indeholder mange værdifulde undersøgelser. Der redegøres for de forskellige driftsformer (trevangsbrug, tomarksbrug, alsædebrug) og deres udbredelse samt sammenhængen mellem disse og de geologiske forhold. Trevangsbruget fandtes paa bedre jorder, tomarksbruget paa de daarlige. Det var jordbundens bonitet, der var det afgørende. Det samme gælder de forskellige kornarters geografiske udbredelse, et problem, der har særlig betydning for Skaane, da denne landsdel i ældre tid først og fremmest var kornproducerende. Interessant er saaledes redegørelsen for havrens udbredelse. Den avledes især paa fjerne, paa tunge og mindre vel dræned jorder. Bortset fra det nordvestlige Skaane findes det udprægede havreomraade stort set i de egne, hvor trevangsbruget var fremherskende, hvilket vel skyldtes, at man paa den gode jord kunde

¹) Troels Fink: Udskiftningen i Sønderjylland indtil 1770, se. 32.

dyrke havre uden gødning, hvilket ikke kunde lade sig gøre paa den daarlige. Desuden havde man i disse engfattede omraader mere brug for foder til kreaturerne.

Mange andre interessante forhold gøres til genstand for undersøgelse i dette afsnit. Det vil føre for vidt at referere disse, kun skal det nævnes, at fældudbyttet før reformerne normalt var tre à fire, og at Antallet af trækdyr var meget stort i forhold til køholdet, et forhold der ogsaa har betydning for gødningsproblemet, et af de vigtigste spørgsmaal i det ældre landbrug.

Der kan rejses indvendinger mod Sven Dahls arbejde. En del dansk litteratur (saaledes afhandlinger af Svend Aakjær, C. A. Christensen og Fr. Skrubbeltang), som er af betydning for de behandlede problemer, er ikke benyttet, og undertiden har man indtryk af, at det utrykte kildemateriale ikke er udnyttet helt til bunds. Og paa enkelte punkter maa man stille sig tvivlende overfor forfatterens fremstilling. Men intet værk kan være fuldkomment, og disse indvendinger er kun at betragte som kritiske randbemærkninger til et arbejde, som uden forbehold maa betegnes som en dybtgaaende og betydningsfuld undersøgelse over problemer af central betydning for svensk og dansk historieforskning. Et værk som danske historikere — ogsaa lokalhistorikere — vil kunne have udbytte af at beskæftige sig med.

Johan Hvidtfeldt.

En Stednavnedisputats.

Kristian Hald: De danske Stednavne paa -um. Schultz, 1942.

På god traditionel vis indleder Kristian Hald sin disputats med en omtale af de videnskabsmænd, der tidligere har behandlet stednavneendelsen -um. Den er tidligt faldet forskerne i øjnene og er blevet forklaret enten som udviklet af hēm, oldn. heimr »Hjem, Bosted«, eller som den gamle endelse i dativ pluralis. N. M. Petersen og O. Nielsen er de vigtigste repræsentanter for den første anskuelse; Johs. Steenstrup hævdede derimod i sine senere værker, at så godt som alle um-navne kunde forklares som dativ pluralis-former, medens yngre forskere har ment, at begge typer fandtes. En enkelt tidlig amatør fortjente dog også at nævnes, nemlig topografen P. M. Nødkov. I sin »Beskrivelse over Thimgaard og Thim Sogn« (Viborg 1787) forklarer han navnet Tim og er ved at komme ind på noget rigtigt, når han mener, at »Tim i de ældste Tider egentligen er kaldt Tium, lige-saavel som Vium«, og foreslår at tolke navnet af substantivet